

ЕКЗИСТЕНЦИАЛНИТЕ ИДЕИ НА ВЛАДИМИР СОЛОВЬОВ И ТЯХНАТА МОТИВАЦИЯ

Известният руски философ Владимир Соловьов е един от най-ярките представители на х р и с т и я н с к и я е к з и с т е н ц и а л и з ъ м. В основата на неговата оригинална философия лежи идеята не само за познаване на истината, но и за необходимостта от нейното съпреживяване, проблемът за избора на целта и върховния смисъл на човешкия живот. Със своето творчество Соловьов се изявява като един от водещите философи на XX век.

Владимир Сергеевич Соловьов (1853—1900) е роден в Москва в семейството на известния руски историк Соловьов (който е бил и ректор на Московския университет). Първоначално се записва студент във Физико-математическия факултет и едва след две години постъпва в Историко-филологическия. Междувременно посещава лекции в Московската духовна академия. Магистърската си дисертация защитава на 21 г., а докторската — на 27 г. Въпреки очевидната си надареност и необичайна работоспособност той дълго време остава на длъжност доцент в Московския университет. Соловьов е бил преподавател и в Петербургския университет, но го напуска доброволно след публичните си речи, произнесени през 1881 г., в които се обявил против революционното насилие и за помилване на убийците на Александър II. За това "доброволно" напускане немалка заслуга е имал "наставникът" на Достоевски — Константин П. Победоносцев (известен с книгата си "Победата победи света").

Поради своята дълбочина и многообхватност на проблемите творчеството на Соловьов е предизвиквало още приживе противоречиви оценки. В резултат на ориентацията си към бъдещето то остава в известна степен

неразбрано и до ден-днешен. Като оценяване по достойнство на неговото творчество може да се разглежда избирането му за почетен академик на Академията на науките по изящна словесност през м. януари 1900 г. (няколко месеца преди смъртта му).

Наред със своята писателска дейност Соловьев извършва преводи на Платон. В тази връзка излиза неговата книга "Жизнената драма на Платон" (1898). По-важни негови произведения са: "Философски основи на цялостното знание" (1877), "История и бъдеще на теокрацията (1886)*, "Русия и вселенската църква" (на френски език, 1889)*, "Красотата на природата" (1889), "Общият смисъл на изкуството" (1890), "Смисълът на любовта" (1892—94), "Оправдание на доброто" (1899), "Три разговора..." (1900) и др.

Като поет Соловьев оказва силно влияние върху руския символизъм в лицето на Ал. Блок, А. Бели и др. (главно със стиховете си от "софийния цикъл" за "вечната женственост").

Подбраните съчинения в настоящото издание "Кратка повест за антихриста" и "Три речи в памет на Достоевски" (1881—1883 г.) разкриват особеностите на екзистенциалната мотивация, характерна за цялото му творчество. Без тази мотивация е невъзможно да се разберат основните принципи, целите, същността и смисълът на философията на Соловьев.

В гореспоменатите произведения на Соловьев в най-синтезиран вид се очертава цяла културна епоха в Русия — борбата за отстояване на православно-християнската традиция в литературата и философията. ("Цялата наша народност, пише Достоевски, е основана на християнството", която сама се нарича "крестънство", "християнство").

"Трите речи" на Соловьев са не само достойна оценка на творчеството на Достоевски, но и своеобразен от-

* Забранени от духовната цензура в Русия. Забранена е също така и "Руската идея".

пор срещу неговите критици. По един блестящ начин те разкриват и водещата философско-богословска идея в творчеството на Достоевски, която "е вдъхновявала цялата му дейност" — "божествената сила в душата, познанието на Бога и Богочовека Христос чрез любовта и всеопрощението". Заслужава да се отбележи, че отхвърлянето или признаването на Достоевски, според Соловьев, е въпрос на принципиален екзистенциален избор, от който зависи възприемането на един нормален или обърнат ценностен модел на света. Последният е обусловен преди всичко от разбирането за доброто в един вселенски, субстанциален контекст. В конкретен план според Соловьев "доброто, отделено от истината и красотата, е само неопределено чувство", което прави човек неспособен да го различи от злото. За него отделеното от Бога "добро" е насочено против своите основания. То е всъщност зло, т. е. зло, което се представя за "добро".

В екзистенциалния модел на света на Соловьев доброто, истината и красотата (в тяхното триединство) мотивират съответен избор на човека. Без истина не може да бъде познато доброто, без добро — красотата, защото истината, според него, е добро, което се мисли от човешкия ум. "Красотата е същото това добро и истина, телесно vyplътена в конкретна жива форма." Пълното ѝ vyplъщение във всичко е цел и идеал за съвършенство. Затова, пояснява Соловьев, Достоевски говори че "красотата ще спаси света". Тази ж и в а (негеоцентрична) красота е vyplъщение едновременно на доброто и истината. Но заедно с това Соловьев подчертава, че отвлечената (лишена от добро) истина е празна дума, а красота без добро и истина е к у м и р (разбиран като езически идол). Или истината е абстрактна и тогава не е жива истина, или истината винаги е конкретна ("Аз съм пътят и истината и животът" — Иоан.14:6).

Философско-богословската позиция на Достоевски, изтъкната и споделяна от Соловьев, позволява едно позадълбочено разбиране на нравствената мотивация в творчеството му. На тази основа то придобива естест-

вена монолитност и характеризира един изграден светоглед на писателя. Той, според Соловьев, мотивира идеята на Достоевски за вселенското християнство. Последното е възможно благодарение на разбирането на Църквата Христова като съединяване на народите в е д н а в я р а, изключвайки "злобата и греха". В нея "крайъгълен камък", по думите на Соловьев, е Христос като действително въплъщение на истината [а не само като храмово изображение]. Тук е необходимо да напомним, че неслучайно Соловьев говори за Христос като "крайъгълен камък", имайки предвид Св. Писание ("Камъкът, който отхвърлиха зидарите, той стана глава на ъгъла" — Мат. 21:42; Псл. 117:22).

Общото между Соловьев и Достоевски е това, че и двамата като мислители, изявяващи се в християнските традиции, не просто отхвърлят злото (и не просто се съгласяват с Откровението на св. Иоан за идването на антихриста като апогей на злото на Земята). Те се стремят да разкрият в "апокалиптичен дух" същността на антипода на Христос — антихриста. За Соловьев и Достоевски вярата е не само желание да вярваш, а и да я постигаш съдържателно като същност и основа на екзистенциалния избор. Така става ясно защо дяволът казва на Иван Карамазов: "Аз непременно ще те въведа между вярата и безверието, в това е моята цел. Това е тъй да се каже, новата метода". По този начин самият избор е дори невъзможен. Човек, без да подозира, губи своята свобода и става подвластен на всичко друго, но не и на себе си. Загубилият себе си човек няма с какво да търси Бога. Подмяната е осъществена в "оръжието": вместо вяра — съмнение. Оттук всичко следва "от само себе си". Ето защо основната стратегия на злото (дявола) е не да отрича изцяло Бога, а да разколебава избора на човека като го държи чрез съмнението на средата между вярата и безверието. Тази идейна позиция на Достоевски откриваме и в "Кратката повест за антихриста". За Соловьев, "стародавната змия" много добре знае, че има Бог, но не допуска човек да достигне до Него, защото

иска да заеме Неговото място в сърцето. Затова човекът е в центъра на борбата.

В екзистенциалния модел на света на Соловьев триединството — добро, истина и красота, обуславя избора на ценности, осмисля живота на човека, а привидното безсмислие на смъртта (като един неизбежен край, въпреки добродетелния живот) придобива нов контекст: тя не е последна, тъй като след нея идва възкресение. Така дори и в смъртта (и посредством нея) човек има възможност за избор — своето безсмъртие или вечно осъждане. Достоевски рисува своите герои, според Соловьев, именно от гледна точка на възможностите, които открива християнството за духовен избор. Раждането по Дух е придобиване на качествено ново съвършенство, преодоляващо грехопадението. "От всички религии единствено християнството наред със съвършения Бог поставя съвършения човек, в който пълнотата на божеството обитава телесно. И ако пълната действителност на безкрайната човешка душа е била осъществена в Христос, то възможността, искрата на тази безкрайност и пълнота съществува във всяка човешка душа, даже и на най-ниската степен на падение, и това ни е показал Достоевски в своите любими типажии." Така в крайна сметка последната битка (Армагедон) между доброто и злото характеризира "свършека на света" като крах на злото и окончателна победа на доброто.

Имайки предвид цялостното творчество на Достоевски [и преди всичко статията му "Трите идеи", в която става дума за разединеното християнство чрез католицизма и протестантството], Соловьев възприема православния Катехизис като основа за пълноценното осмисляне на въпроса не само за Първото и Второто пришествие на Христос, но и за пришествието на антихриста. Именно поради това в "Трите речи" той счита за свой дълг да разясни дълбоките идейни мотиви на Достоевски и то не само защото много от неговите читатели "не са чели Библията и са забравили катехизиса". Аналогична цел той преследва и в "Кратка повест за антихриста",

разкриваща важни моменти от неговия християнски екзистенциализъм. Повестта е написана в един и р о н и ч е н д у х, който не натрапва позицията на автора. В никакъв случай не можем да оценим Соловьев като пророк на песимистичния край на човечеството тъй като според Апокалипсиса, както вече отбелязахме, се слага край на злото, за да се възцари доброто. Последното се постига с цената на изстраданата истина и великата жертва в нейното име.

"Кратка повест за антихриста" е включена в последното голямо произведение на Соловьев "Три разговора...", в което поставя въпроси, вълнуващи философа [както сам той отбелязва за себе си] още в младежките му години — смисълът на световната история и нейната цел, движещите ѝ сили, борбата между доброто и злото. На тези въпроси баща му иронично отговарял, че световната история е изчерпана вътрешно и вече няма сили, които да я движат напред. Това неизбежно ще доведе до световен тоталитаризъм. Вече зрял, на 47 години, Соловьев решава да посвети специален труд на тази тема: "Аз исках, пише той, доколкото мога да изложа свързаните с въпроса за злото жизнени страни на християнската истина, които от различни страни се замъгляват, особено в последно време" (Вл. Соловьев. Соч. Т. II. М., 1988, с. 636). Според него, за да се разбере тази изконна борба между доброто и злото е възможно само в контекста на една цялостна метафизическа система. Дали злото е само естествен н е д о с т а т ъ к, отбелязва Соловьев, несъвършенството на който се преодолява чрез увеличаване на доброто, или то е действителна с и л а, която владее човека посредством съблазните на нашия свят? Но същевременно той съзнава отговорността си да я разкрие дори и пред тези, които не са склонни към метафизическо (философско) размишление, тъй като въпросът за злото е важен за всеки и всички. В тази връзка Соловьев изтъква, че истинската задача е не да се опровергава дадена мнима религия, целяща да унищожи християнството, а да се разкрие д е й с т в и т е л

н а т а и з м а м а, която намира израз дори в определени социални институции и организации.

В контекста на борбата между доброто и злото въпросът за Второто пришествие на Иисус Христос и връзката му с пришествието на антихриста вълнува силно руския философ. Той счита за свое задължение да направи достъпно за по-широк кръг читатели Откровението на св. Иоан, като използва повествователната форма. Изтъквайки на преден план белезите на Второто пришествие като естествен завършек на историческия процес, Соловьев иска да осветли съзнанието на тези, които според него вярват, или предстои да повярват (чрез измама) в антихриста като в Христос. "Аз дойдох в името на Моя Отец и Ме не приемате, но ако друг дойде в мое име, него ще приемете." (Иоан. 5:43). Не са пропуснати тези политически събития, социално-икономическият живот, духовната нищета, съпътстващи появата и утвърждаването на лъжемесията-антихрист.

Соловьев предсказва, че "Европа на ХХI в. се превръща в съюз на демократическите държави — в европейски съединени щати". Но за сметка на политическите въпроси остават нерешени такива важни проблеми, каквито са "предметите на вътрешното съзнание — въпросите за живота и смъртта", за последната съдба на света и човека. Те са "усложнени и забъркани от много нови физиологични и психологични изследвания и открития". Разяснен бил само един важен отрицателен резултат — "падането на отрицателния материализъм".

Философията на Соловьев за отстояването и живеенето на истината цели да мотивира основите за разграничаване Пришествието на Христос от пришествието на антихриста. В този план руският философ отдава значение на ценностите, които се осмислят чрез Второто пришествие на Христос, смесвано от мнозина с пришествието на антихриста. За различаването на последния от Христос трябва да се знае истинската проява на същността му.

Според Соловьев антихрист (както Христос) ще започне да се изявява някъде около 33-годишната си възраст. Отначало той ще се прослави като велик мислител, писател, обществен деец, аскет и философ. (Преди това той ще бъде предшестван от цяла поредица предобрази.) Не на последно място се изтъква, че той външно ще изглежда благороден и хубавец. Интересно е, че първоначална изява на тази "славна" личност Соловьев свързва със спиритуализма. "Забележителният човек" при това "вярва" в Бога, но тайно в дълбочината на душата си предпочита естествено себе си пред Него.

Соловьев очертава образа на антихриста в екзистенциално-психологически план — колебанията и вътрешните съмнения на горделивия "праведник" (който сам нарича себе си светъл гений и свръхчовек), свързани с неговото самоопределяне. В гения постепенно узрява мисълта, че той е истинският спасител, а Христос не е живият Бог. В този решаващ момент на избор той чува глас: "Възлюбени ми сине, в тебе е моето благоволение... Аз съм бог и твой отец... Аз те обичам и нищо не искам от теб... Върши си делото в твое име, а не в мое..." Тук Соловьев разкрива не само същността на антихриста (човекобога, т. е. човекът, избрал себе си за бог), но и същността на неговия баща — сатаната, който се представя за Бог Отец. Заблудените от антихриста фактически се покланят и на неговия баща. ("... и се поклониха на змея, който бе дал власт на звяра, поклониха се и на звяра, казвайки: кой прилича на т о я звяр, и кой може да воюва с него?" (Откр. 13:3—4).

Самолюбието на "великия спиритуалист, аскет и философ" непрекъснато расте. Славата му се увеличава не само защото е "гениален", но и защото се възприема от човечеството като "безкористен, целомъдрен и велик в благородните дела". Най-напред той ще завоюва убедителна международна слава. При това, за да прилича на Богочовека, този човекобог трябва да бъде носител и на свръхестествени дарби. Той иска да види себе си такъв, "какъвто всъщност се изявявал Христос". Подобно признание той иска да постигне от страна на цялото човече-

ство. Отначало той няма да демонстрира враждебност към Христос и в известен смисъл не ще отрича месианското Му значение. Новият гений — бащата на народите — без да декларира открито, отхвърля нравствения подвиг на Иисус Христос — саможертвата Му за спасението на човечеството. Логиката на разсъждение е следната: Христос се е явил по-рано от всесветския император. Той е следващият по ред във времето и следователно е по-съвършен. Това, което се явява по-късно, несъмнено стои по-високо от това, което е по-рано. Ето защо той е най-съвършеният и последен спасител — с него завършва историята на човечеството, тъй като е осъществен скокът от царството на необходимостта в царството на "свободата". В негови ръце е цялата световна власт. Остава да се покорят сърцата на хората. Те трябва да вярват в него както в Бога. Най-съблазнително за него е да покори душите на християните. За тази цел той свиква "Вселенски събор" на "всички вероизповедания". Откриването на "събора" става, естествено, без църковен обряд и когато влиза императорът в световния полухрам-полудворец, оркестърът изсвирва "марша на обединеното човечество", служещ и за м е ж д у н а р о д е н х и м н. Императорът, оглавил "събора", изразява своята воля за върховна власт, иска всички да му се поклонят и да го признаят дори в сърцата си за техен духовен "вожд и владика". Чрез този "най-велик вселенски събор", напомнящ за предишните християнски вселенски събори, на които се утвърждава "Символът на вярата", антихристът цели да "обедини" християните по цялата земя и да съсредоточи в себе си християнския Катехизис.

Антихрист се стреми да "обедини" християните в една световна "църква", подменяйки идеята за истинската световна Християнска Църква (която е идеал и на Достоевски). Последната, според Соловьев е изместена от идеалите на френската революция и (зидаро)социализма за всеобщо братство, равенство и свобода, но без Христос, тъй като Той е отхвърлен от зидарите. Тук щепомним, че от гледна точка на царството на антихриста Достоевски стига до неговия предобраз — образа на

"Великия инквизитор". [В по-ново време аналогични на този образ са "Големият брат" на Дж. Оруел — "1984", вселенският "Контрольор" на О. Хъксли — "Прекрасният нов свят"].

Според Апокалипсиса антихрист ще се роди, за да владее целия свят в продължение на седем години, три и половина от които са най-трудни. Соловьев е смятал, че духът на антихрист е продължавал да работи и в указаната насока и по негово време (защото, както пише ап. Павел, "... сам си сатана приема образ на светъл ангел", а "неговите служители приемат вид на служители на правдата". II Кор. 11:14, 15). Именно "зидарите", които отхвърлиха "камъка", т. е. Исус Христос, се представят за носители на правдата. Тях имал предвид Соловьев, когато говори за служители, "обединяващи" църквите.

Особено внимание заслужава един от най-възвишените образи в новелата — старецът Иоан, който на вселенския "събор" е неофициален представител на руското православно християнство и от когото започва трагикомичното разобличаване на антихриста. Представянето на стареца Иоан е в контекста на православно разбиране за отец, пастир, духовен баща (духовното бащинство има по-голям приоритет пред биологичното бащинство), каквито са например оптинските старци. Такова разбиране е свързано и с православно исихастска традиция. В тази връзка е уместно да отбележим съвместното посещение на Соловьев и Достоевски в Оптинската обител, и срещата им със стареца Амвросий. Достоевски е бил силно впечатлен от предаността и святостта на старците-отшелници в Оптина.

За да подсили духовните функции на стареца Иоан, Соловьев посочва че малко се знае за биографията му, като намеква че едва ли не е самият св. Иоан Богослов, който според преданията по волята на Христос не е постигнат от смъртта. С това той иска да изрази устойчивите апостолически традиции. Старецът Иоан несъмнено знае, че явяването на Христос в плът е "тайна на благочестието". Съобразно с последната и антихрист също ще се яви в плът "и ще се прави на Бог". (II Сол.

2:4). От своя страна явяването на последния е свързано с така наречената "тайна на беззаконието" (II Сол. 2:7). Тя има отношение към "законността" на описания от Соловьев космополитизъм и световен тоталитаризъм.

Развръзката в повестта става, когато антихристът император призовава всички християни да кажат кое е най-ценното за тях в християнството, за да го получат от самия него като от бог. Тогава старецът Иоан след известен размисъл най-неочаквано казва: "Изповядай ей сега тука пред нас Исуса Христа, Сина Божия, во плоти пришедшаго, воскресшаго и паки грядущаго,..." (преводът е по сп. Библиотека, приложение на църковен вестник, 1901, кн. I и II, из журнал "Книжки недели" № 2, 1900). Тук става нещо съвсем непредвидено. Световният император, който в своята слава се представя като милостив бог, с върховни нечовешки усилия сдържа злобата си, лицето му потъмнява и пожълтява от ненавист и омраза. Виждайки това, старецът Иоан с глух и задавен от изненада глас възкликва: "Чедца, та това е антихрист!"

През ХХI в. в официалната Православна църква е навлязъл, според Соловьев "политическият космополитизъм". Иначе основните мотиви на космополитизма за Соловьев са тоталитарно-религиозни. Той иронизира световното масонство, което, независимо от големите си претенции, работи всъщност за утвърждаване царството на антихриста. В световната история неговата роля, според Соловьев, спира дотук.

За да бъде изяснена докрай същността на царството на антихриста, Соловьев рисува образа на мага, за когото иронично отбелязва, че според по-достоверни слухове той произлизал от рода на известния мистик и окултист Елена Петрова Блаватска (III или IV поколение) и от някой си индийски йога. Образът на мага съответства на лъжепророка от Откровението на св. Иоан: "Зверът биде хванат, а заедно с него и лъжепророкът, който бе вършил личби пред него, та заблуди ония, които бяха приели белега на звяра и се кланяха на образа му: и двамата бидоха живи хвърлени в огненото езеро със запален жупел;..." (Откр. 19:20).

Соловьев иска да покаже, че царството на антихриста възпроизвежда по един превратен начин Светата Троица от православния Катехизис. (Сатаната се представя за бог отец, антихрист — бог син, а магът — св. дух).

Ще отбележим, че в повестта поразените уж от небесен огън старец Иоан и папа Петър II символизират двамата пророци от Откровението ("...а трупове им ще остави по стъгдите на големия град, който духовно се нарича Содом и Египет, дето Господ наш биде разпнат" — Откр. 11:8). Както в Откровението, така и в повестта е отбелязано, че жителите на земята ще се радват и ще се поздравяват за тяхната смърт. Но когато след три дни и половина в тях ще влезе дух на живот и те ще възкръснат, голям страх и смут ще обземе хората (Откр. 11:11). Оживелите се възцаряват с Христос за хиляда години. От гледна точка на Откровението "Кратка повест за антихриста" е незавършена, тъй като Соловьев достига до събитията, които се отнасят до хилядолетното царство на Христос.

Заедно с предсказанията в "Кратка повест за антихриста" — лебедовата песен на Соловьев, известният руски философ предчувства и своята смърт: "...осезаем и не така далечен е вече образът на бледоликата смърт, който тихо съветва да не отлагам". С ясното съзнание за изпълнен нравствен дълг все пак той отбелязва, че ако има живот пред него, ще я допълни и доработи. И действително, редица моменти от Откровението на св. Иоан остават само загатнати. Така например той е обрисувал по-подробно "земния град" (царството на антихриста), а Небесния град (олицетворяващ Царството небесно, в което ще царува Христос), "в който няма да влезе нищо нечисто, нито който върши гнусни работи и лъжа, а само ония, които са записани в книгата на живота при Агнеца" (Откр. 21:27), Соловьев не е успял да пресъздаде.

Соловьев има несъмнен принос в християнската философия и по-конкретно — в християнския екзистенциализъм. Той успява да формулира редица важни въпроси, които не са намерили все още своето окончателно решение.

Доц. Росина Данкова